

ו'ברא מזכה אבא', היינו שהמצוות שעושה הבן מוסיפים 'זכויות' לאב, אבל אינו נחשב שהאב קיים מצוה, ואפילו אם כתב בצוואתו לעשות מצוות וצדקה אחר מותו, הצוואה היתה מחיים, ועשייה שעשו לאחר מותו אינה שלו (הערות לגר"ש אלישיב).

וצדיקים אפילו במיתתם קרויים חיים ואינם נעשים חפשיים מן המצוות, וכמו רבי הקדוש, שהיה בא כל ערב שבת לביתו (ראה כתובות קג, א) ומוציא את בני ביתו בקידוש (ספר חסידים, אלף קט), ולכן דדקדק רבי יוחנן ואמר 'במתים חפשי' ולא 'המתים חפשי', שלא כל המתים נעשים חפשיים (שם הגדולים לחיד"א, גדולים א, צט).

וְהַיְנוּ דְאָמַר רַבִּי יוֹחָנָן וְכוּ', הוצרך לדברי רבי יוחנן, שאמנם פשוט שכאשר אדם מת הוא בטל מתורה ומצוות, ראה מרבי יוחנן שאפילו מצוות השייכות בקבר כגון שלא לקבור את המת בתכריכי כלאים, אינו מצווה בהם אחר המוות [והסובר שאסור לקבור בכלאים (ראה נדה סא, ב), אינו משום שהמת מצווה על כך, אלא שלא יהיה לבוש בהם בתחיית המתים] (מהרש"א), או מצוות שאחר יעשו עבורו, כגון שיעטפונו בטלית, או יניח עליו תפילין, אין המת מקיים מצוה (דברות משה כו, עד).

מִשֶּׁה רִבְנֵנוּ נֹזֵר כִּמְה גִזְרֹת וְתָקַן כִּמְה תִּקְנוֹת, שתיקן לשאול ולדרוש בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, והלכות חג בחג (רש"י), וגזר שלא להזות בשבת על טמא מת, וכן גזר על הנתנינים, ותיקן ברכת הזן, ומשמרות כהונה (ראה תענית כז, א) (רב נסים גאון; מהר"ץ חיות; ופנ"י ר"ה כט, ב), או כוונת הגמ' על כל התורה, שיש בה חוקים [גזירות] ומושכלות [תקנות], והיא ממשה רבינו מפי הגבורה, ומתקיימות גם אחר מותו (מהרש"א).

עֲשֵׂה עִמִּי אוֹת כְּחִי, שונאי דוד היו מבטישים אותו ברבים על מעשה בת שבע (ראה ב"מ נט, א), ולכן ביקש אותו לטובה, אותו יראו שונאיו ויחדלו לביישו (מהרש"א סנהדרין קז, ב), ויכלו לצערו, כי נשארה נקודה דקה של החטא שעדיין לא תוקנה על ידי תשובה ששב (מכתב מאלהו תשובה, תקמד).

כְּחִיף אֵינִי מוֹדִיעַ, משום שעדיין יכול לחטוא, ואם יחטא יגלגל עליו עוונות ראשונים, ולכן רק לאחר מותו ניתן האות שנמחל עונו (עיון יעקב על עין יעקב).

דְּבָקוּ שְׁעָרֵי זֶה בְּזֶה, שמלבד פרוכת שהיתה לצניעות, היו דלתות (אגרות משה א, קדשים ב).

עֲשִׂים וְאֶרְבֶּה רִנָּנוֹת, תפילה שהתפלל בחנוכת בית המקדש (מלכים א פרק ה; דברי הימים ב פרק ו), בה אמרו עשרים וארבע לשונות תפילה (רש"י), ויש מפרשים, עשרים וארבע מזמורים בתהלים הפותחים בלשונות תחינה (יד רמה סנהדרין קז, ב), ויש מפרשים, עשרים וארבע פרקים ראשונים של תהלים (רא"מ הורביץ).

רְהִטוּ כְּתִירֵיהֶם לְמִיבְלָעֵיהֶם, אָמְרוּ מִי הוּא זֶה מִלֶּךְ הַכְּבוֹד, ששלמה הבין על ידי תנועת השערים כוונתם אמירתם, כשם שהבין בשפת החיות והדקלים (עץ יוסף בפי ראשון), ויש מפרשים, שכאשר רוח הקודש שרתה בבית המקדש, היה הכל חי, ואפילו לשערים היתה חיות (הגר"א), וכיון שהיתה לשערים הבנה, הבינו נכון שאין כוונת שלמה על עצמו, וכדי שישראל יבינו זאת, רדפו השערים אחריו לבלועו, עד שפירש בפיו כוונתו (הגר"א; שפי"א).

פְּתַיִי עוֹלָם - פתחים שקדושתן עולמית (רש"י תהלים כד, ט), משום שעומדים לנצח (אבן עזרא שם, ז).

גְּמָרָא. רַבִּי יְהוּדָה הִיא, שנחלקו הוא ורבי שמעון בדין העושה 'מלאכה שאינה צריכה לגופה', כלומר, מלאכה שאינו צריך לה ועושה אותה שלא מחמת רצונו [כגון מוציא מת לקבורו, (ראה להלן צג, ב)], שאינה בכלל 'מלאכת מחשבת' שאסרה תורה (רש"י שם ד"ה ו' שמעון), וכיבוי לעשיית פחם או להבהוב הנר הוא לרצונו, לא כן כיבוי מחמת שחם על השמן, שאינו צריך את עצם הכיבוי, אלא שלא תדלק הפתילה, או יפקע הנר (רש"י). ויש סוברים, ש'מלאכה שאינה צריכה לגופה' היא מלאכה שעושה אותה לצורך שלא היה כמותו במקדש, ובמקדש היה הכיבוי רק לצורך עשיית פחם (תוס' להלן צד, א ד"ה רבי, בשם ר"י).

אִי בְּחוֹלָה שְׂיֵשׁ בּוֹ סִכְנָה מוֹתֵר מִיָּבֵי לֵיה, שעבור חולה שיש בו סכנה, מותר לעשות גם צרכים שאין בהם פיקוח נפש, אם יש בהם צורך קצת, ורגילים לעשותם בחול (ומבין בתורת האדם, שער הסכנה; מגיד משנה שבת ב, יד, בדעת הרמב"ם), ולכן מותר לכבות עבורו את הנר בשביל שישן (בית מאיר שכה, יז; חלקת יואב א, או"ח יד בהערה), ויש סוברים שמותר רק דבר שבלעדיו עשוי החולי להכביד ולהביאו לידי סכנה (ביאה"ל שכה, ד ד"ה כל שרגילים, בשם חבל ראשונים), וכיבוי הנר מותר, משום שללא שינה עלול החולי להכביד ויסתכן יותר (ביאה"ל רעה ד"ה בשביל). ■ להלכה, נכון להחמיר באיסורים דאורייתא (משנ"ב שכה, יד), ואם יש צורך גדול, מותר (שעה"צ שם, יא).

לְעוֹלָם בְּחוֹלָה שְׂיֵשׁ בּוֹ סִכְנָה, ומחדשת המשנה, שמותר לכבות את הנר גם במקום שיש ספק אם יסתכן ללא שינה, או מחדשת שיכבה מיד, ולא ימתין לכפיית כלי על הנר או הוצאתו, שהרזי לחלל שבת לצורך פיקוח נפש הרי זה משובח (ריטב"א, וחולק על הרמב"ן והמגיד משנה שהובא לעיל, המתירים גם צרכים שאין בהם פיקוח נפש, וראה מש"כ לעיל כט, ב ד"ה מפני החולה), או ידושה על ליסטים, שסתם ליסטים באים על עסקי ממון, אך מחמת שאדם בהול על ממונו חוששים שיבוא לידי סכנה (שפי"א).

הִיא בְּחוֹלָה שְׂאִין בּוֹ סִכְנָה וְרַבִּי שְׁמַעוֹן הִיא, ואפילו שלדעת רבי שמעון מלאכה שאינה צריכה לגופה אסורה רק מדרבנן, ולחולה שאין בו סכנה מותר איסור דרבנן, שאני כיבוי שעיקרו דאורייתא (הגהות ר"א גוטמאכר בשם שער המלך שבת ב, ולהלכה ראה משנ"ב שכה, נז שמותר רק על ידי שניו).

פְּתַח וְאָמַר, היו רגילים לפתוח באגדה תחילה (רש"י), ויש מפרשים, שאמרו חז"ל (ירושלמי יומא ה, ד) שמורה הוראה שהגיע לפתחו שאלה אם מותר לחלל שבת לצורך פיקוח נפש הרי זה שופך דמים, שהיה לו לפרסם הלכה זו ברבים כדי שלא יתמהמהו עד שישאלו, וכשראה רבי תנחום שבאה אליו שאלה כזו, הבין שעדיין לא התחוויר לכולם דין זה, וכדי שיכנס ללבם פתח בדברי אגדה המושכים את הלב (הגר"א משלי טו, כב).

אֲנָתְךָ שְׁלֹמֹה, אמר כן לקיים מה שאמרו חז"ל (ילקוט תהלים תשלח) שהאומר שמועה מפי אומרה, יראה כאילו בעל השמועה עומד כנגדו (בן היודע).

שְׂפִינָן שְׂמַת בְּטַל מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַמִּצְוֹת, ופתיחה זו בשבח החיים, היא תשובה לשאלה שנשאל רבי תנחום, שטעם היתר חילול שבת על חולה משום פיקוח נפש, הוא כדי שיוכל להמשיך ולקיים מצוות, וכמו שאמרו (להלן קנא, ב) מוטב לחלל שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה (מהר"ץ חיות).